

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NİN KURULUŞ TARİHİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME^(*)

Arş. Gör. Cengizhan KIRNIK^(**)

Öz

Devletin üç unsuru vardır. Bunlar; ülke, halk ve egemenliktir. Bir devletin kurulmuş sayılabilmesi için de bu üç unsurun aynı anda, bir arada bulunması gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında bu üç unsurun bir arada bulunduğu zaman dilimi biraz karmaşıktır. Çünkü Türkiye Devleti kuruluş sürecinde topraklarını düşman işgalinden kurtarma çabasındaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin halefi olması sebebiyle Türkiye Devleti'nin Osmanlı'dan ayrılışında farklı iddialar ortaya atılmıştır. Yapılan bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 29 Ekim 1923'ten önce kurulduğu iddiası, Millî Mücadele sürecinde yeni Türk devletinin kuruluş süreciyle birlikte adım adım incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Türkiye Devleti, Kuruluş, Millî Mücadele, Teşkilat-ı Esasiye.

---

^(*) Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 14.10.2022 - Kabul Edildiği Tarih: 25.11.2022.

Atıf Şekli: Cengizhan Kırnik, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluş Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 2, 2022, s. 867-900.

^(**) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Ana Bilim Dalı, Sivas, Türkiye.
Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Isparta, Türkiye.
E-posta: ckirnik@cumhuriyet.edu.tr.
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9654-1618>.

AN EVALUATION ON THE FOUNDATION OF THE STATE OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Abstract

The state has three elements. These; country, people and sovereignty. In order for a state to be considered established, these three elements must coexist at the same time. The time period in which these three elements coexisted during the founding of the Turkish Republic is somewhat complicated. Because the Turkish State was trying to save its lands from enemy occupation during the establishment process. In addition, due to the successor of the Ottoman State, different claims have been put forward in the separation of the Turkish State from the Ottoman Empire. In this study, the claim that the State of the Republic of Turkey was founded before October 29, 1923, was evaluated by examining step by step with the establishment process of the new Turkish state during the National Struggle.

Keywords

State of Turkey, Foundation, National Struggle, Teşkilat-ı Esasiye.

GİRİŞ

Anadolu, I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından imzalan Mondros Ateşkes Antlaşması ile yer yer işgal edilmiştir. 16 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgali toplum nezdinde büyük tepkiyle karşılanmış ve halk, yapılan işgallere karşı başlattığı ayaklanmayı büyük ölçüde arttırmıştır. Yunan ordusunun işgallere devam etmesi üzerine bir de İtilaf devletlerinin 16 Mart 1920'de Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'u işgal etmesi eklenmiştir. Bu karmaşık ortamda Anadolu'da yeni bir meclis doğmuş, Millî Mücadele'nin seyri değişmiştir. İtilaf devletlerine karşı yapılan mücadelede TBMM yönetiminin galibiyetle ayrılması, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü ve yeni Türk Devleti'nin doğuşunu beraberinde getirmiştir. Birbirlerinin halefi olarak kabul edilen bu iki devletin yıkılış ve kuruluş süreci bu karmaşık ortamda gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış ve Osmanlı Devleti'ni lağvetmiş olan TBMM, Lozan'dan sonra 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan etmişti. Bu tarih, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Ancak 29 Ekim 1923 tarihi Türkiye'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilirse *“saltanatın kaldırıldığı tarih olan 1 Kasım 1922 ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edildiği tarih olan 29 Ekim 1923 tarihleri arasında Anadolu ve Rumeli'ye hâkim olan bir devlet yok muydu, varsa hangi tarihlerde bu coğrafyaya egemen olmuş ve ne zaman kurulmuştu, saltanat kaldırılmadan önce Anadolu'daki egemenliğin durumu neydi?”* gibi bazı soruların havada kalacağı söylenebilir.

Anadolu ve Rumeli'de yaşanan bu karmaşık ortamda yukarıda zikredilen sorulara cevap aramak ve Türkiye'nin kuruluş tarihini mümkün mertebe belirlemek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma, bu amaca bağlı olarak üç ana başlığa ayrılmıştır. İlk önce devlet kavramı üzerinde durulmuş, devletin kökenine inilmiş, kurulması ve devam etmesi için gereken unsurlar ifade edilerek tanımı yapılmıştır. Bu kısım *“Devletin Oluşumu, Unsurları ve Tanınması”* başlığı altında değerlendirilmiştir. Daha sonra Millî Mücadele süreci, kongreler döneminden itibaren cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreç genel hatlarla bilgi vermek adına bir çerçeve çizilerek anlatılmaya çalışılmıştır ve bu kısım *“Millî Mücadele Döneminde Anadolu ve Yeni Meclis”* başlığında anlatılmıştır. Son olarak *“Yeni Türk Devleti'nin Kuruluş Tarihi”* başlığı altında ifade edilen sorulara 29 Ekim 1923 tarihinden itibaren geriye doğru 1 Kasım 1922-29 Ekim 1923 süreci ve Millî Mücadele süreci üzerinden ayırım yapılarak cevap aranmaya çalışılmıştır. Özellikle son başlık altında mümkün mertebe Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerinden faydalanılarak öne sürülen hususlar net bir şekilde ifade etmeye gayret gösterilmiştir.

Son olarak çalışmanın sonucunda ortaya konan başlıklar kısaca özetlenmiş, yeni Türk Devleti'nin kuruluş tarihine dair öne sürülen iddialar net bir şekilde ifade edilmiştir. İçinde yaşadığımız devletin kuruluşu üzerine net bir belirleme yapmak pek de mümkün olmasa da mevcut çalışmada ifade edilen sorulara ışık tutmaya gayret gösterilmiştir.

I. DEVLETİN OLUŞUMU, UNSURLARI VE TANINMASI

A. Devlet

Günümüzde 'devlet' kavramı, 'millet', 'ülke' ve 'egemenlik' unsurlarından yola çıkılarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda tanımı yapılacak olursa devlet; bir milletin yani insan topluluğunun, bir toprak parçası üzerinde kurmuş olduğu egemenliğin sonucu olarak ortaya çıkan tüzel kişiliktir. Devletin devamlılığı için bu üç unsurun sürekli olarak sağlanması gerektiği gibi birinin ortadan kalkması devletin varlığının son bulması sonucunu doğurur.¹

Devletin günümüz dünyasına gelene kadar geçirmiş olduğu pek çok süreç vardır. Çünkü devletin ortaya çıkışı ve oluşumu her yerde ve her zaman aynı şekilde olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde devletin kökenleri hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Bu teorilerden ilki aile teorisi'dir. Aile teorisine göre devletin temeli Âdem ile Havva'nın ailesiyle birlikte atılmıştır. Tevrat'ta geçen ifadeler göre de Beni İsrail Devleti, İsrailoğullarının büyüyüp gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Genel olarak söylenebilir ki aile teorisine göre devlet, ailenin zamanla büyüyüp aile birliklerini oluşturması, aile birliklerinin kabileleri, kabilelerin de boyları oluşturmasıyla ortaya çıkmış bir yapıdır. Bu teoriye genslerden (klan, aile topluluğu) oluşan Roma İmparatorluğu ve oğuş (aile), urug (aile birliği), boy, budun (millet) ve en sonunda ili (devlet) meydana getiren eski Türk devletleri örnek gösterilebilir. Aile teorisinin en ünlü temsilcisi olarak 17. yüzyılda yaşamış düşünürlerden olan "Robert Filmer (1610-1674)" bilinmektedir.²

¹ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2021, s. 132-137. İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 61.

² Hüseyin Nail Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Tan Matbaası, İstanbul, 1960, s. 131-134. Yahya Kazım Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 48-49. Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 143-145.

Biyolojik (organizmacı) teoriye göre devlet, biyolojik bir canlı veya bir organizmadır. Nasıl bir organizmanın hücreleri ve organları varsa devletin de benzer şekillerde hücreleri ve organları vardır. Devlet, bu organların bir arada uyumlu bir şekilde hareket etmesiyle oluşmaktadır. Bir organizmanın doğması, büyümesi, ölmesi gibi devlet de doğar, büyür ve ölür. Kısacası bu görüşe göre doğaya ait kurallar devletin oluşumunu ve devamlılığını belirlemektedir. Biyolojik teorinin en önemli temsilcileri arasında Platon (M.Ö. 427-347), Herbert Spencer (1820-1908) ve kısmen Farabi (870-950) sayılabilir.³

İlahi kaynaklı teoriye göre; bir devletin oluşumu ve devamlılığı tanrının iradesine bağlıdır. Devleti yarattıktan sonra tanrı, devleti yönetmek için belirli kişilere yetki vermiştir. İlk ve Orta çağ Avrupası'nda yaygın olarak savunulan bu görüş, Eski Mısır'da görülmektedir. Bu görüşün en önemli temsilcisi arasında da "Thomas Aquinas (1225-1274)" gösterilebilir.⁴

Kuvvet (mücadele) teorisine göre ise devlet; güçlü bir topluluğun zayıf bir topluluğa karşı üstün gelmesi ve birbiri arasındaki mücadeleye ortaya çıkmış bir yapıdır. Güçlü topluluğun zayıf bir toplumu ezerek ortaya çıkardığı devletin devamlılığı yine güçlülerin zayıf toplumları baskı altına alıp sömürmesiyle sağlanmaktadır. Kurallarda bu sınıfsal mücadelenin devam etmesi üzerine belirlenmektedir. Bu görüşün en önemli temsilcileri arasında İbn Haldun (1332-1406), kısmen Montesquieu (1689-1755), Leon Duguit (1859-1928) ve Franz Oppenheimer (1864-1943) gibi düşünürler sayılabilir. Benzer şekilde devletin oluşumunu üst ve alt sınıflar arasındaki mücadeleye dayandıran Karl Marx'ın "iktisadi teori" kapsamında ayrı bir görüş ortaya atılsa da yine bu kuvvet teorisine çerçevesinde ismi zikredilebilir.⁵

Son olarak sosyal sözleşme teorisine göre devletten önce insanlar tabiat hali olarak adlandırılan bir dönem yaşıyordu. Bu dönemde insanlar doğa kanunlarına göre hayatlarını sürdürüyorlardı. Farklı düşünürlerce farklı sebepler ortaya atılsa da insanlar "sosyal sözleşme" adında bir anlaşma yaptılar. Bu sosyal sözleşmeyle birlikte de devlet ortaya çıkar. Bu görüşün en önemli üç temsilcisi Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704) ve Jean-Jacques Ro-

³ Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, s. 140-145. Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş*, 59-61. Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 145-146.

⁴ Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş*, s. 49-50.

⁵ Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, s. 134-140. Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş*, 57-59. Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 146-147. Karl Marx'ın iktisadi (ekonomik) teorisi için ayrıca bkz. Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 148-151.

usseau (1712-1778)'dur. Ancak bu üç düşünür arasında pek çok farklılık bulunmaktadır. Hobbes'a göre "insan insanın kurdudur" (homo homini lupus) ve insanlar tabiat halinde yaşarken birbirleriyle savaş halindedir. Bu durumu engellemek adına insanlar mutlak itaat altına alınmak üzere hak ve yetkilerini "Leviathan" adında bir varlığa devrederler. Böylece devlet ortaya çıkar. Locke'a göre ise tabiat halinde insanlar barış ve uyum içinde yaşamaktadır. Ancak bu dirlik ve düzenin bozulmaması, bozan bir durum oluştuğunda müdahale edilecek bir güce ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple mevcut toplumun haklarını korumayı sürdürmek şartıyla sözleşme yaparlar ve devleti meydana getirirler. Rousseau'nun görüşüne göre ise yine tabiat halinde insanlar barış halinde yaşamaktadır. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar arasında dirlik ve düzen bozulmaya başlamıştır. İnsanlar arasındaki barışı yeniden sağlamak amacıyla belli bir heyete veya bir gruba bu dirlik ve düzeni şartları sağlamak kaydıyla sosyal sözleşme imzalayarak birtakım yetkiler devretmiş, bu yetkilerin devredilmesiyle birlikte ise devlet ortaya çıkmıştır.⁶

Sonuç olarak devletin kaynağı ve ortaya çıkmasıyla ilgili pek çok görüş öne sürülse de her birinin eleştirilecek noktaları olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bu görüşlerin günümüz tartışmalarına ve tanımlamalarına oldukça faydalı olduğu yadsınmamaktadır.

B. Devletin Unsurları

Devletin tanımı yapılırken üç temel unsurun esas alındığı ifade edilmişti. Buna bağlı olarak tekrar ifade edilebilir ki bir devletin kurulması ve devamlılığının sağlanması için millet, ülke ve egemenlik unsurlarının üçünün de sağlanması gerekmektedir. Bir unsurun yokluğu halinde devletin varlığından söz edilememektedir. Buna göre devleti oluşturan unsurlar şu şekilde açıklanabilir.

1. Devletin Millet Unsuru

Devletin kurucu unsurlarından olan milletin yani insan topluluğunun devleti oluşturma bağlamında bir niteliğe sahip olması için belirli şartlar aranmaktadır. Zaman zaman aynı anlamda kullanılsa da her insan topluluğu milleti oluşturmamaktadır. İlk önce bir insan topluluğuna millet denilebilmesi için o toplumun sürekli olarak bir arada bulunması gerekmektedir. Buradaki sürekli olarak ayrılmama durumu bireysel olmaktan ziyade toplumsaldır. Yani kısa ve

⁶ Zabunoğlu, Kamu Hukukuna Giriş, s. 51-55. Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 151-154.

geçici süre olarak bir yerde bulunan bir toplum devletin unsurlarından olan milleti oluşturamamaktadır. Dahası o insan topluluğuna millet denmesi için de o toplumun ortak kader birliğine sahip olması gerektiği gibi o milletin devlete karşı nitelikli bir bağa sahip olması gerekmektedir.⁷

İnsan topluluğunun devleti oluşturan millet yapısına sahip olması için belirli sayı sınırlarına da tabii tutulmamıştır. Ayrıca devletle olan bağı koparmadan farklı yerlerde bulunması da bireyi o milletin parçası olmaktan ayırmamaktadır.⁸ Kısaca ifade etmek gerekirse belirli bir insan topluluğunun devleti oluşturmaları için o devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olması gerekmektedir.

2. Devletin Ülke Unsuru

Devleti oluşturan unsurlardan ikincisi ülkedir. Yani belirli bir toprak parçasıdır. Devletin ilk unsuru olarak daha önce sayılmış olan insan topluluğunun bir devleti meydana getirebilmesi için bir toprak (kara) parçası üzerinde egemen olması gerekmektedir. Bu toprak parçasının yani ülkenin belirgin sınırları yoktur ve sadece topraktan da oluşmamaktadır. Ülke, kendi içinde nehirleri, gölleri, belirli bir mesafeye kadar denizi yani kara sularını, yer altını ve hava sahasını barındırmaktadır. Bir toprak parçası üzerinde egemen olan insan topluluğu o toprak parçası üzerindeki hakimiyetini geçici olarak kaybetmesi durumunda da devletin varlığı sona erer denmemektedir. Ancak o ülke üzerinde süreklilik arz edecek kadar egemen olması gerekmektedir.⁹

3. Devletin Egemenlik Unsuru

Bir devletin varlığından söz edebilmek için gerekli olan son unsur ise egemenliktir. Egemenlik, başka bir otoriteye bağlı olmaksızın, kurallar koyabilme, değiştirebilme, uygulama ve ortadan kaldırma yetkisini ifade etmektedir.¹⁰ Kı-

⁷ Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 227-228. İlyas Doğan, *Devletler Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 217-218

⁸ Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, s. 227-228. Doğan, *Devletler Hukuku*, s. 219.

⁹ Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, s. 228-230. Doğan, *Devletler Hukuku*, s. 230. Ayrıca bkz. Ali Fuad Başgil, *Devletin Ülke Unsuru*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947.

¹⁰ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 49. Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Basım, Yayım Dağıtım, İstanbul, 2020, s. 118-119. Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 14-15. Adil Şahin, "Siyasal Düşünceler Tarihinde "Sınırlı Devlet" Fikrinin Kadimliği ya da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısında Evrilme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD)*, 2011, C. 15, S. 3, s. 319-320.

sacası egemenlik belirli toprak parçası üzerinde yaşayan topluluğun ve toprak parçasının üzerinde söz sahibi olma kudretini ifade etmektedir.

Egemenlik olgusu günümüze kadar pek çok farklı evrelerden geçmiştir. Orta Çağ Avrupası'nda ateşli silahlarının yaygınlaşmasına kadar geçen sürede kralların yetkilerinin Tanrı tarafından verildiği savunulurken Yeni Çağın başlamasıyla bu düşünce değişmeye başlamış, Reform hareketleri ve Fransız ihtilali ile gibi olaylarla birlikte demokrasi ve ulus egemenliği fikirleri doğmuş ve gelişmiştir.¹¹ Eski Türklerde de benzer şekilde egemenliğin Gök Tanrı tarafından verildiğine inanılıyordu. Bu egemenliğe yani yönetme gücüne "kut" deniliyordu. Kut bir şahıs yerine bir aileye bahşediliyor, hakan öldüğü zaman kut verilen aileden bir kişi yeni hakan olarak kurultay tarafından seçiliyordu.¹²

Orta Çağ Avrupası ve İslamiyet'ten önceki Türklerden farklı olarak egemenlik, İslamiyet'te Allah'a aitti. Ancak Allah, ülkeyi yönetmesi için bir aileye veya bir kişiye egemenlik yetkisi vermemekteydi. Kısacası Allah'ın belirlediği kurallar çerçevesinde hüküm konulabiliyor ve insanın belirlediği kurallar bu çerçevenin sınırlarını geçemiyordu.¹³ İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türklerde, bu anlayışın en büyük temsilcisi Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de hukuk kuralları İslam hukuku çerçevesinde belirlenmeye ve uygulanmaya çalışılmıştı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin çift karakterli bir hukuk sistemine sahip olması sonucunu doğurmuştu. Ülkeye egemen olan padişah Allah'ın belirlediği kurallar olan şeriat yani şer'i hukuk çerçevesinde örfi hukuk kuralları koyabilmişti.¹⁴ Bu kuralları koyma yetkisi de Osmanlı Devleti'nin kurucu boyu olan Kayı'nın beyi Osman Bey'den itibaren Osmanoğulları hanedanındaydı. Bu durumun sebebi ise geleneksel Türk hakimiyeti ve Abbasi halifesinin hükümdarlık alametleri gönderdiği Selçuklu sultanın verdiği yönetme yetkiyle egemenlik ilk önce Osmanlı hanedanının erkek çocuklarına ait olduğu bir anla-

¹¹ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devletinde Egemenlik Kavramının Gelişimi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)*, C. 7, S. 1-2, s. 130-131. H. Emrah Beriş, "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2008, C. 63, S. 1, s. 59-60.

¹² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 248-249. Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 265-267. Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Egemenlik Kavramının Gelişimi", s. 133-135.

¹³ Cahid Baltacı, *İslam Medeniyeti Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 88-89.

¹⁴ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 65-77. Coşkun Üçok - Ahmet Mumcu - Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020, s. 206-208. Halil Cin - Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya, 2021, s. 76-86.

yış benimsenmesiydi.¹⁵ Buna bir de Osmanlı Devleti'nin güçlenmesiyle birlikte Osmanlı padişahının kullanmaya başladığı halifelik makamı eklenmişti. Abbasi halifesinin ölümüyle birlikte de Osmanlı padişahı İslam dünyasının tek halifesi olmuştur. Bu sayede Moğolların Abbasileri ortadan kaldırmasıyla birlikte ayrılan halifelik ve devlet başkanlığı makamları yeniden tek kişide birleşmiştir.¹⁶ Osmanlı'da bu iki makamın ayrılması durumu ise ilk defa Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla gerçekleşmiştir. 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Osmanlı'nın Kırım üzerindeki egemenliğini kaybetmesi ve 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı padişahı, İslam halifesi olarak Kırım'da yaşayan Müslümanlar üzerindeki siyasi yetkisini de kaybetmişti. Yani Osmanlı halifesi de Mısır'daki Abbasi halifeleri gibi Kırım Müslümanları üzerinde manevi yetkilerle sınırlandırılmıştı.¹⁷

Tanzimat devrinin son dönemlerine kadar Osmanlı hanedanı, Osmanlı ülkesindeki egemenliğini ise çeşitli sallantılar ve sınırlandırmalarla sürdürmeye devam ediyordu.¹⁸ Pek uygulanamamış olsa da bu sınırlandırmanın en belirgin gelişmeleri 1808 tarihli Sened-i İttifak'la başlamıştı. Sultan, ayanların isteği üzerine bir antlaşma yapmış ve padişahın otoritesi, ayanların kendisini tanıdığı ölçüde tanınmıştı. Sened-i İttifak'ın uygulanamadan yürürlükten kaldırılmasının ardından II. Mahmut hukuk reformlarına başlamıştı. II. Mahmut'un ölümünün hemen ardından ilan edilen Tanzimat Fermanı ise Osmanlı padişahının kendi yetkilerini yine kendi iradesiyle sınırlandırdığı ilk belge olmasından ötürü yeni bir döneme kapı açmıştı. Daha sonra bu belgeye 1856 tarihli Islahat Fermanı eklenmişti. Bu dönemin en önemli gelişmesi ise Sultan II. Abdülhamid'in ilan ettiği ve Osmanlı'nın ilk anayasası olma özelliğine sahip olan Kanun-ı Esasi'nin kabulü olmuştur.¹⁹ Padişah yetkilerinin açıkça belirlendiği 1876 Kanun-i Esa-

¹⁵ Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Egemenlik Kavramının Gelişimi", s. 137-139. Fatih Türe, "Türkiye'de Siyasal Egemenlik Kavramının Gelişimi: Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarihsel Süreç", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2005, C. 3, S. 4, s. 30.

¹⁶ Azmi Özcan, "Hilafet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C. 17, s. 546. Halil İnalçık, "Osmanlı Padişahı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1958, C. 13, S. 4, s. 68-72.

¹⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye -I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 144-146. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 232-233. İnalçık, "Osmanlı Padişahı", s. 69-71. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Özcan, "Hilafet", s. 546-552.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Soysal, *Türkiye'de İktidarın Sınırlandırılması*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020.

¹⁹ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997, C. 1, s. 35-50. Ali Akyıldız, "Tanzimat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C. 40, s. 1-10.

si'sinde padişahın yanına yetkileri oldukça sınırlı parlamento eklenmişti.²⁰ Merkezi yönetimle seçimle tanışan Osmanlı Devleti'nin bu durumu uzun sürmedi ve ilk Osmanlı meclisi 1878 yılında feshedildi. Osmanlı padişahı II. Abdülhamid, 1908 yılına kadar tek başına egemen oldu.²¹ II. Abdülhamid'in Meşrutiyeti yeniden ilan etmesiyle de padişahın tek başına iktidarı sona erdi. İlk olarak merkezi otoriteyi oldukça sağlamış olan II. Abdülhamid tahttan indirildi. Ardından 1909'da Kanun-ı Esasi değişiklikler yapılarak yeniden yürürlüğe girdi ve parlamentonun yetkileri arttırıldı.²² Ancak bu durum da uzun sürmedi. 1912 yılında iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Fırkası, 1918'e kadar ülke üzerinde neredeyse mutlak bir otorite kurdu.²³

C. Devletin Tanınması

Bir devletin tanınması, temel üç unsurunu da sağlamış olan bir tüzel kişiliğin başkaca devletler tarafından varlığının kabul edilmesidir. Devletlerin tanınmasının hukuki niteliği hakkında iki görüş mevcuttur. Bu görüşlerden ilki tanımının kurucu nitelikte olduğudur. Tanımının kurucu nitelikte olduğunu savunan görüşe göre bir devletin var olmasında üç temel unsurun yanı sıra tanıma da yer almalıdır. Yani bir devletin kurulması için temel şartlardan biri de o devletin tanınmasıdır. Ancak pek çok yönden eleştirilen bu görüş yerine ikinci görüş daha çok tercih edilmektedir. İkinci görüşe göre bir devletin tanınması açıklayıcı niteliktedir. Yani kurulmuş olan bir devletin varlığı tanımayla da kabul edilmektedir. Açıklayıcı nitelikte kabul edilen tanımada eğer başka devletler bir devletin varlığını tanımamış olduğu takdirde o devlet kurulmamış olmayacaktır. Fakat tanımayan devletler açısından uluslararası arenada herhangi bir hakka ve

²⁰ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, 141-145.

²¹ Stanford J. Shaw - Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2017, C. 2, s. 263-266.

²² Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 175-197. Sina Akşin, "Jön Türkler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, C. 3, s. 837-840. Enver Ziya Karal, *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, C. IX, s. 18-40, 75-108. Ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Bellekten*, 1856, C. XX, S. 77-80.

²³ Shaw - Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 349. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 200-201. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki; Bir Çağın Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, C. III, s. 204-205. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 244.

imtiyaza da sahip olmayacaktır.²⁴ Devletlerin tanınması açık (sarih) bir şekilde olabileceği gibi örtülü (zımni) şekilde de olabilir. Açık tanımada devlet, diğer bir devleti tanıdığını resmi kanallarla açık bir şekilde ifade eder. Örtülü (zımni) tanımada ise bir devlet diğer devletle anlaşmalar yapma, ticari faaliyette bulunma, diplomatik ilişki kurma gibi bağlantılar kurarak bu durumu ortaya koyar.²⁵

II. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANADOLU VE YENİ MECLİS

A. Millet Meclisinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki Fırkası'nın siyasi iktidarı yaşandığı sıralarda, 1914 yılında I. Dünya Savaşı patlak verdi ve 1918 yılında biten bu savaştan Osmanlı Devleti yenilgiyle ayrıldı. Savaşın bitmesine yakın bir zamanda Sultan IV. Mehmet Vahidettin tahta geçti. Savaşın yenilgiyle sonuçlanmasının faturası İttihat ve Terakki'ye kesilmesiyle önce Ahmet İzzet Paşa hükümeti kısa süre sonra da Ahmet Tevfik Paşa hükümeti kuruldu.²⁶ 30 Ekim 1918 yılına gelindiğinde Osmanlı'nın savaştaki yenilgisinin sonucu olarak Mondros Mütarekesi imzalandı. Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarındaki siyasi, askeri ve ekonomik egemenliğine büyük set çeken bu anlaşma toplumda sert tepkiyle karşılanmasıyla ülkenin çeşitli yerlerinde örgütlenmeler meydana gelmeye başladı. Bu gelişmelerin sonucu olarak 30 Ekim 1918'den 23 Nisan 1920 I. TBMM'nin açılışına kadar geçen sürede toplanan kongreler nedeniyle bu döneme "Kongreler Dönemi" veya "Kongreler İktidarı" denilmektedir.²⁷

Millî Mücadele döneminde gerçekleşen kongreler, toplandıkları coğrafya, ortaya koydukları siyasi ağırlık ve hitap ettikleri nüfus bağlamında dört kısma ayrılmaktadır. Bu ayrımlardan ilki bir kentte veya birkaç kazada yapılan kongre-

²⁴ Enver Bozkurt - Mehmet Akif Kütükçü - Yasin Poyraz, *Devletler Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 101-102. Doğan, *Devletler Hukuku*, s. 249-250. Devletlerin tanınmasının kurucu ve açıklayıcı olduğuna dair tartışmalar için bkz. Malcolm Shaw, *Uluslararası Hukuk, çev. İbrahim Kaya, Yücel Acer, Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek*, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Ankara, 2018, s. 316-322.

²⁵ Bozkurt - Kütükçü - Poyraz, *Devletler Hukuku*, s. 102. Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, s. 267-268. Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, s. 140.

²⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, C. III, K. IV., s. 783-786.

²⁷ Bülten Tanör, "Millî Mücadele'de Kongreler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, C. 4, s. 1137.

lerdir. Bunlar “yerel kongreler” olarak ifade edilmektedir. İkinci olarak mülki coğrafyaya göre vilayetlerde toplanan kongrelerdir. Bunlar da “yöresel kongreler” olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü örgütlenme, “bölgesel kongreler”dir. Bu kongreler birkaç vilayetin ve bu vilayetlerdeki cemiyetlerin birleşerek yaptıkları kongreler ve örgütlenmelerdir. Dördüncü ve son örgütlenme ise “ulusal örgütlenme veya kongreler”dir. Bu örgütlenmeler ise tüm yurdu kapsayan, tüm yurda hitap eden örgütlenmelerdir. Bu tür kongrenin tek örneği ise Sivas Kongresi'dir.²⁸

Sivas Kongresi'nin toplanmasının ilanı 22 Haziran 1919'da 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Hüseyin Rauf Bey, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Paşa ve Cemal Paşa gibi isimlerin imzalamasıyla Amasya Genelgesi'nde yapılmıştır. Genelgede ayrıca Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin düzenlediği Erzurum Kongresi'nden bahsedilmektedir.²⁹

23 Temmuz 1919 tarihine gelindiğinde Erzurum Kongresi 56 delege ile birlikte açıldı. Başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın üstlendiği kongre 7 Ağustos 1919 günü sona erdi. Kongrenin kararları bir beyanname ile ilan olundu. Bu kararlar arasında kongreyi gerçekleştiren cemiyetlerin Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleşmesi (md. 9), kongre tarafından bir Heyet-i Temsiliye'nin oluşturulması (md. 10), en önemli maddelerden biri olan Osmanlı Devleti'nin birliği ve bütünlüğünün sağlanması, milli istiklalin yeniden tesis edilmesi, saltanatın ve hilafetin korunması ve bunları korumak için Kuva-yı Milliye'nin güçlendirilmesi, en sonunda “milli iradenin” hâkim kılınması esas kabul edildi (md. 2).³⁰

Bu kararlar neticesinde başında Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın bulunduğu İstanbul hükümeti, Heyet-i Temsiliye'nin faaliyetlerini engellemek ve Millî Mücadele'yi durdurmak adına bir dizi kararlar almıştı. Bunlar arasında Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak, Millî Mücadele'nin telgraflardan faydalanmasını önlemek,

²⁸ Tanör, “Millî Mücadele'de Kongreler”, s. 1138.

²⁹ M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959, s. 145-148. Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2010, s. 127-134. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, C. 1, s. 60-62. Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 304-308.

³⁰ DABOA. BEO. SYS., D. No. 54/2, B. No. 343693. Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 186-187. Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, s. 178-186. Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 114-118. Orbay, Siyasi Hatıralar, s. 325-331.

soruşturma için heyetler göndermek, 3. Ordu müfettişliği ve askerlikten istifa etmiş olan Mustafa Kemal'i meslekten çıkarmak ve Sivas Kongresi'nin toplanmasını engellemek gibi girişimler mevcuttu.³¹

Nitekim Millî Mücadele'nin durdurulmasına dair bu tür girişimler başarısız olmuş ve Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 günü toplanmıştı. Erzurum Kongresi'ne nazaran temsil gücü daha zayıf olan Sivas Kongresi daha genel ve ulusal kararlar almıştı. Bu bağlamda Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bütün ülkeyi kapsayacak boyuta getirilip Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alarak milletin istikbalinin yine milletin iradesiyle kurtarılmaya çalışıldığı bu dönemde İstanbul hükümetinin millî iradeye bağlı olmasının gerekliliği basın-yayın hayatında etkinliğin artırılması adına "İrade-i Milliye Gazetesi"nin açılması ve Heyet-i Temsiliye'nin sayısının artırılması gibi kararlar kongrede alınmış ve Erzurum Kongresi'nde alınan kararların birçoğu Sivas Kongresi'nde de yinelenmiştir.³²

Sivas Kongresi'nin durdurulamamasının ardından Damat Ferit Paşa görevden alınarak yerine Ali Rıza Paşa getirildi ve bu gelişmeler üzerine Sadrazam Ali Rıza Paşa, Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye ile görüşmek için Anadolu'ya gönderdi. Amasya'da yapılan görüşmelerde (20-22 Ekim 1919) Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının yeniden toplanması kararı alındı.³³ Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'nin merkezini Erzurum'dan Ankara'ya taşıdığı (10 Ocak 1920) sıralarda yapılan yeni seçimlerin ardından Son Osmanlı Mebusan Meclisi de 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplandı ve 28 Ocak 1920'de Osmanlı'nın egemenlik haklarını belirleyen 6 maddelik Misak-ı Milli kararları alındı.³⁴ 17 Şubat 1920'de kamuoyuna duyurulan Misak-ı Milli kararları itilaf devletlerince olumsuz karşılandı. 16 Mart 1920'de de başkent İstanbul'un fiili olarak işgal edilmesiyle birlikte Osmanlı Mebusan Meclisi dağıtıldı.³⁵

³¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele: Mutlakiyete Dönüş 1918-1919*, Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, C. 1, s. 504-508.

³² Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, s. 187-192. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 219-233. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 236-246. Orbay, *Siyasi Hatıralar*, s. 369-373.

³³ Görüşmeler neticesinde Mustafa Kemal Paşa'ya rütbe ve nişanları geri verildi ve sadece meslekten istifa ettiği ifade edildi. Ayrıca görüşmelerde farklı kararlar alınsa da pek çoğu gerçekleştirilmedi. Shaw - Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.*, s. 410-411.

³⁴ Murat Bardakçı, *Yıkılış ve Kuruluş, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Belgeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 176-181. Orbay, *Siyasi Hatıralar*, s. 427-429.

³⁵ Shaw - Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.*, s. 411-413. Orbay, *Siyasi Hatıralar*, s. 431-450.

İstanbul'un işgal edilmesinin ardından Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920'de bir seçim genelgesi yayımladı. Bu genelgede ülkede yeni bir seçim yapılması ve bu yeni seçimin usulleri ifade ediliyordu. Genelgeye göre meclis Ankara'da toplanacaktı. Ayrıca ülke 66 seçim bölgesine ayrılacak, her bir bölgeden 5 vekil seçilecekti. Dahası dağıtılan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin mebusları da meclisin doğal üyesi olacaktı. Ülkenin mevcut olağanüstü durumu gereği ülkenin her yerinde istenildiği gibi bir seçim yapılamasa da meclis, Ankara'da bulunan 115 milletvekili ile birlikte 23 Nisan 1920 tarihinde açıldı.³⁶

TBMM'nin³⁷ açılması ile birlikte Heyet-i Temsiliye işlevini yitirmiş oluyordu. Tüm yurdu temsilen millet meclisinin Heyet-i Temsiliye'nin yerini almasıyla birlikte önce Mustafa Kemal Paşa meclis başkanı seçildi, daha sonra da yedi kişilik Geçici İcra Heyeti kuruldu. Her şubeden belirli sayıda kişilerce oluşturulan Encümen-i Mahsus'un (Layihâ Encümenleri) hazırlamış olduğu "*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun*" 2 Mayıs 1920'de Meclis tarafından kabul edildi ve Geçici İcra Heyeti'nin yerini on bir kişilik İcra Vekilleri aldı. Bu vekillerin seçimi meclis içinden yapılacak ve çoğunluk usulüne göre belirlenecekti. 5 Eylül 1920 tarihine gelindiğinde ise meclisin çalışma usulünü belirleyen "*Nisab-ı Müzakere Kanunu*" kabul edildi. Böylece I. TBMM'nin 1921 Anayasasını yapması için gerekli hazırlıklar tamamlanmış oldu.³⁸

B. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

22 Ağustos 1920 tarihinde meclisin çalışma prensipleri, niteliği ve oluşumuna dair eksiklerin giderilmesi amacıyla "*Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevadd-ı Kanuniye*" başlıklı kanun tasarısı meclisin onayına sunuldu. Ancak reddedildi. Meclisin ve hükümetin çalışma usullerine dair bu eksikliklerin tamamlanamaması gerekçesiyle İcra Vekilleri Heyeti'nin 13 Eylül 1920'de hazırlamış olduğu otuz bir maddelik "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası*" veya "*Halkçılık Programı*" adlarındaki metin 18 Eylül 1920'de meclis genel

³⁶ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55-71. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, s. 421-422. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, C. 2, s. 733-747. İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, C. 1, s. 191-192. Falih Rifkî Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, s. 255-268.

³⁷ Türkiye adının kullanılmasına dair ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, s. 71-74.

³⁸ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 231-242

kuruluna sunuldu. Daha çok hükümet programı olarak kabul edilmesi istenen bu metin, incelenmek ve gerektiği takdirde yeniden düzenlenmek üzere Encümen-i Mahsus'a gönderildi. 21 Ekim 1920'de çalışmalarını tamamlayan Encümen-i Mahsus, hazırladığı kanun tasarısını meclise sunmadan önce ülkenin olağanüstü şartlarını ve meclisin üzerine düşen sorumlulukları anlatan "Büyük Millet Meclisi Beyannamesi"³⁹ adındaki bildiri yayımladı ve Encümen-i Mahsus'un hazırladığı kanun tasarısı 18 Kasım 1920'de "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*" adıyla meclis gündemine sunuldu. 2 aylık tartışmaların ardından 23 madde ve 1 ek madde olmak üzere "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*"⁴⁰ 20 Ocak 1920 tarihinde kabul edildi.⁴¹

Anayasa metnini özetlemek gerekirse; Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. İdare şekli, halkın geleceğini kendisi ve bilfiil yönetmesi esasına dayalıdır (md. 1). Yasama ve yürütme erkleri milletin yegâne ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'ne aittir (md. 2). Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır (md. 3). Büyük Millet Meclisi vilayet halklarınca seçilen üyelerden oluşur (md. 4). Büyük Millet Meclisi seçimleri 2 senede bir yapılır. Seçilen vekiller yeniden seçilebilirler. Eski vekiller yenileri göreve başlayana kadar görevlerini sürdürmeye devam ederler. Yeni seçimlerin yapılması mümkün değilse eski vekiller ancak bir sene daha görev yaparlar. Vekiller sadece seçildikleri vilayetlerin değil, bütün ülkenin temsilcileridirler (md. 5). Büyük Millet Meclisi genel kurulu kasım ayının başında davetsiz toplanır (md. 6). Şer'i hükümlerin uygulanması, kanunların değiştirilmesi, duyurulması, kaldırılması; barış ve savaş karar verme, vatan savunması kararının alınması gibi hukuki esasların tamamı Büyük Millet Meclisine aittir. Kanunların ve nizamların düzenlenmesi zamanın ihtiyaçlarına uygun şekilde fıkıh ve hukuk esas alınarak yapılır. Meclis üyelerinin görev ve yetkileri özel bir kanun ile ayrıca belirlenecektir (md. 7). Büyük Millet Meclisi hükümeti bünyesinde çalışan daireler meclisin seçtiği vekiller aracılığıyla yönetilir. Gerekli gördüğü takdirde vekilleri değiştirebilir veya yönlendirebilir (md. 8). Büyük Millet Meclisi bir seçim dönemi olmak üzere meclis başkanı seçer. Meclis başkanı, meclis adına imza koyma ve Vekiller Heyeti'nin kararlarını onaylama yetkisine sahiptir. İcra Vekilleri Heyeti

³⁹ TBMM ZC, 1. Devre, C. 5, s. 414.

⁴⁰ TBMM ZC, 1. Devre, C. 7, s. 321-339. Düstur, 3. Tertip, C. 1, s. 196-199.

⁴¹ İhsan Güneş, "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun (1921 Anayasası'nın) Yapılış Süreci", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, C. 20, S. 2, s. 238-244. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 247-253.

içlerinden birini reis seçebilir. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkan Vekiller Heyeti'nin yine de doğal başkanıdır (md. 9).⁴²

Anayasanın bundan sonraki kısımlarında yerel yönetimler, yerel yönetimlerin görev alanları ve idare biçimleri belirlenmiştir. Buna göre; 2. bölüm; "idare", 3. bölüm; "Vilayet", 4. bölüm; "Kaza", 5. bölüm; "Nahiye", 6. Bölüm; "Umumi Müfettişlik" ve ek madde niteliğindeki son bölüm ise "Madde-i Münferide" başlığını taşımaktadır.⁴³

Oldukça kısa olan bu anayasa metni çerçeve anayasa niteliğinde olup kapsamında yargılamaya ve temel hak ve hürriyetler barındırmamaktadır. Ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, daha önceleri de dile getirilen hakimiyet-i milliyeyi, "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." diyerek yasalaştırmıştır. Metnin 2. maddesinde yasama ve yürütme kuvvetlerinin TBMM'nin elinde bulunduğu ifade edilmiş, 3. madde ile de "Türkiye Devleti" idaresinin meclise ait olduğu belirtilmiştir. 1921 Anayasasında İstanbul'da halen mevcut bulunan padişahın devlet başkanı sıfatını taşıyor olması sebebiyle devlet başkanlığı makamı oluşturmamış olsa da anayasanın 3. maddesinden anlaşılacağı üzere egemenlik, padişah ve Osmanlı hanedanından alınarak halka ve onun temsilcilerinin bulunduğu meclise geçmişti. Daha sonra İstiklal Mahkemeleri'ni de kuracak olan bu meclis, sadece yasama, yürütme erklerini değil yargıyı da elinde bulundurduğunu göstererek "kuvvetler birliği ilkesi"nin ve buna bağlı olarak "meclis hükümeti sistemi"nin benimsemiş olduğunu kabul etmiştir. Bütün bunlardan farklı olarak Anayasa, Kanun-ı Esasi'yi yürürlükten tamamen kaldırmamış, eksik kaldığı konuları Kanun-ı Esasi ile tamamlamıştır.⁴⁴

Anayasanın hukuki niteliğine değinmek gerekirse Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kanun-i Esasi ve fermanların aksine meclis eliyle hazırlanmış olması nedeniyle çerçeve niteliğinde de olsa hukukçuların büyük çoğunluğu tarafından bir anayasa metni olarak kabul görmüştür.⁴⁵

⁴² Taha Parla, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 12-16.

⁴³ Tam metin için ayrıca bkz. Server Tanili, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 62-65. Suna Kili - A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 91-93.

⁴⁴ Güneş, "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun (1921 Anayasası'nın) Yapılış Süreci", s. 245-246. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na dair ayrıntılı bilgi ve kurucu meclis tartışmaları için ayrıca bkz. Belkis Konan, "1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2022, C. 71, S. 1.

⁴⁵ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 23-24. Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 82-86. Tanör,

C. Millî Mücadele ve Monarşinin Sonu

Anadolu'da yaşanan bu siyasi gelişmelerle birlikte ülkenin her tarafında silahlı mücadele devam ediyordu. Doğuda Kazım Karabekir komutasındaki birlikler Eylül 1920'de Ermenilere karşı saldırıya geçmiş ve kesin zafer kazanmıştı. Doğu cephesinde yaşanan bu gelişmenin sonucu olarak 3 Aralık 1920'de Ermenilerle Gümrü Antlaşması, Moskova'da bulunan Afgan temsilcilerle 1 Mart 1921'de Türk-Afgan Dostluk Antlaşması, Sovyetler Birliği'yle 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalanmıştı. Doğu sınırının çizilerek doğu cephesinin kapatıldığı bu antlaşmaların bir diğer önemli sonucu ise Anadolu'da açılan Büyük Millet Meclisi'nin tanınması olmuştur.⁴⁶

1921 Anayasasının onaylandığı tarihlerde de batıda Yunan kuvvetleriyle Türk düzenli orduları arasında yaşanan I. İnönü Muharebesi gerçekleşiyordu. Bu savaştan yaklaşık 2-3 ay sonra ise II. İnönü Muharebesi yaşanmış ve Türk kuvvetleri bu savaşlardan galibiyetle ayrılmıştı. Ancak 10 Temmuz 1921 tarihinde başlayan Kütahya-Eskişehir Muharebesi Türk orduları tarafından yenilgiyle sonuçlanmış ve 19 Temmuz'da Eskişehir kaybedilmişti. Bunun üzerine Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Batı Cephesi Orduları, Sakarya nehrinin doğusuna kadar çekildi. Yunan ordularının Ankara'ya yaklaşması mecliste ve halkta infial yaratmış, meclisin Kayseri'ye taşınması gündeme gelmişti. Ayrıca mecliste Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesine dair tartışmalar çıkmaya başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, belli şartlar doğrultusunda ordunun başına geçme teklifini kabul etmişti. Ancak bu şartlar, meclisin tüm yetkilerini elinde bulundurduğu bir başkomutanlık rütbesiydi. Meclisin yetkilerinin kullanılması ve başkomutanlık vekili yerine direkt olarak başkomutanlık rütbesinin verilmesi hususları mecliste oldukça sert tartışmalara sebep olmuştu. Mustafa Kemal Paşa, bu yetkinin 3 aylık sürede olacağını, olağanüstü durumlar yüzünden hızlı kararlar almak gerektiğini ve meclisin isterse bu yetkiyi kaldırma yetkisini elinde bulundurduğunu açıklayarak 5 Ağustos 1921'de Başkomutanlık kanun teklifini kabul ettirmeyi başarmıştı.⁴⁷

Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 252-253. Mümtaz Soysal - Fazıl Sağlam, *Türkiye'de Anayasalar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, C. 1, s. 22.

⁴⁶ Toktamış Ateş, "Millî Mücadele'de Ordu, Savaşlar ve Cepheleler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, C. 5, s. 1174. Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 986-1008.

⁴⁷ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar - IV*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974, s. 78-107. Fahri Çoker, "Millî Mücadele'de Hukuk Düzeni", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*

İlk iş olarak 7-8 Ağustos tarihlerinde 10 maddelik “Tekalif-i Milliye Emirleri” yayımlayan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, yine kendisine verilen yetkiye dayanarak çeşitli illere İstiklal Mahkemeleri kurmuş veya bu mahkemelere yeni üye ataması yapmıştır.⁴⁸

Bu süreçlerden sonra 23 Ağustos 1921’de başlayıp 13 Eylül 1921 tarihinde son bulan Sakarya Meydan Muharebesi, Türk kuvvetlerinin galibiyetiyle sonuçlanmıştı. Sakarya Savaşı’ndan sonra Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın görev süresi 3 aylık aralarla 31 Ekim 1921, 4 Şubat ve 6 Mayıs 1922 tarihlerinde olmak yeniden uzatıldı. 20 Temmuz 1922’de Başkomutanlık kanunundaki meclisin yetkilerine dair olan bölümlerde değişiklikler yapılarak süresiz olarak uzatılması kararlaştırıldı.⁴⁹ Bu duruma karşı, meclisteki muhalif kesimin isteği doğrultusunda 8 Temmuz 1922 tarihinde İcra Vekilleri Suret-i İntihabına Dair Kanun’da yapılan değişiklikle İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin meclis üyeleri arasından tek tek seçilmesi sistemine yeniden geçilmiştir. Böyle Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın vekil seçimlerinde aday gösterebilme yetkisi elinden alınmış oldu.⁵⁰ Ayrıca Sakarya Meydan Muharebesi’nden galip ayrılmasının sonucu olarak TBMM ile Fransızlar arasında Ankara Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Güney cephesi resmen kapatıldı ve TBMM ilk defa batılı bir itilaf devleti tarafından tanındı.⁵¹

26 Ağustos 1922’de başlayıp 9 Eylül 1922’de İzmir’in Yunan işgalinden kurtarılması ile sona eren Büyük Taarruz’un ardından 11 Ekim 1922 tarihinde TBMM ve İtilaf devletleri arasında Mudanya Mütarekesi imzalanmıştı.⁵² Bu antlaşmanın hemen ardından Lozan’da bir barış antlaşması imzalamak üzere İtilaf devletleri hem İstanbul hükümetini hem de Ankara hükümetini konferansa davet etmiştir. 2 yıldır görevde bulunan Sadrazam Tevfik Paşa da TBMM’nin göndereceği hükümetin İstanbul hükümetini kollaması gerektiğine dair bir telgraf göndermişti. Bu gelişmeler üzerine TBMM, “Osmanlı İmparatorluğu’nun

---

Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, C. 5, s. 1194. Toktamış Ateş, “Milli Mücadele’de Ordu, Savaşlar ve Cepheler”, s. 1173. İnönü, Hatıralar, s. 240-280. Atay, Çankaya, s. 316-325.

⁴⁸ Çoker, “Milli Mücadele’de Hukuk Düzeni”, s. 1194.

⁴⁹ İhsan Güneş, “*Başkomutanlık Kanunu (5 Ağustos 1921)*”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/baskomutanlik-kanunu-5-agustos-1921/>, (11.08.2021).

⁵⁰ Soysal, Türkiye’de İktidarın Sınırlandırılması, s. 113-114.

⁵¹ Toktamış Ateş, “Milli Mücadele’de Ordu, Savaşlar ve Cepheler”, s. 1174-1175.

⁵² Bardakçı, Yıkılış ve Kuruluş, Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Belgeleri, s. 188. Atay, Çankaya, s. 332-345.

*İnkıraz Bulup, TBMM Hükümeti Teşekkül Ettiğine Dair Heyeti Umumiye Kararı*⁵³ ile 30 Ekim 1922’de Osmanlı Devleti’nin lağvedildiğini ilan etti. Bu karardan 2-3 gün sonra da 1-2 Kasım 1922 tarihlerinde “*TBMM’nin Hukuku Hakimiyet ve Hükümrininin Mümessili Hakikisi Olduğuna Dair Heyeti Umumiye Kararı*”⁵⁴ ile de meclis, halifeliği saltanattan ayırarak hilafetin Hanedan-ı Ali Osman’a ait olduğunu ifade etmiş ve saltanatın artık son bulduğunu duyurmuştur.⁵⁵

D. Lozan Barış Antlaşması ve 1923 Değişiklikleri

23 Nisan 1920’de başlayan Osmanlı düzeninden kopuş süreci ve yaşanan tartışmalarda ortaya çıkan ayrılıklar mecliste bölünmelere yol açmıştı. Bu ayrılığın ilk sonucu Mustafa Kemal Paşa tarafından, 10 Mayıs 1921’de “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu” (Birinci Grup) adıyla bir gurubun kurulması oldu. Mustafa Kemal Paşa’nın kurduğu bu grubun dışında kalan diğer meclis üyeleri ise İkinci Grup adıyla örgütlendiler. Millî Mücadele’de meclisteki gergin ortam, yaşanan sert tartışmalar, Başkomutanlık Kanunu, saltanatın kaldırılması ve Lozan görüşmeleri gibi olaylar sonucunda yorgun olan meclisin artık vaktinin dolduğu, seçimlerin yenilenmesi gerektiği sonucuna varıldı. 1 Nisan 1923’te verilen önerenin meclisin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmesi ile birlik-te TBMM seçimlerinin yenilenmesi kararlaştırıldı.⁵⁶

Seçim kararı alındıktan sonra seçim kanunda da birtakım değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler arasında oy verme yaşının 25’ten 18’e indirilmesi, 20.000 erkek nüfusa karşılık bir milletvekili seçilmesi, bir nahiyede her 200 erkek nüfus için 1 ikinci seçmen seçilmesi, milletvekili olabilmek içinse mesleği askerlik olanlar, öğretmenler dışında merkezden atanan tüm memurlar ile hakimler, savcılar ve müftülerin ikinci seçmen seçimine 2 ay kala mesleklerinden ayrılmak

⁵³ “Osmanlı İmparatorluğunun münkariz olduğuna ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül ettiğine ve yeni Türkiye Hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu millî dahilinde yeni vârisi olduğuna ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile hukuku hükümrani milletin nefsine verildiğinden İstanbul’daki padişahlığın madum ve tarihe müntakil bulunduğuna ve İstanbul’da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarının Büyük Millet Meclisine ait ve binaenaleyh oraların umuru idaresinin de Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi edilmesine ve Türk Hükümetinin hakkı meşruu olan Makamı hilâfeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi.” TBMM ZC, 1. Devre, C. 24, s. 311. Düstur, 3. Tertip, C. 3, s. 149. Gözübüyük - Kili, Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze”, s. 95.

⁵⁴ TBMM ZC, 1. Devre, C. 24, s. 328. Düstur, 3. Tertip, C. 3, s. 152.

⁵⁵ Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 277-278.

⁵⁶ İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 131-136.

zorunda olmaları kabul edildi. Alınan bu karar 4 Nisan 1923 tarihinde Dahiliye Vekili tarafından tüm illere duyuruldu.⁵⁷

6 Aralık 1922'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklayan Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923'de seçim beyannamesi yayımladı ve seçimlere gidildi. 28 Haziran 1923'te yapılan seçimlerde Halk Fırkası meclisteki sandalyelerin biri hariç tamamını aldı. Seçimlerden hemen sonra 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı. 23 Ağustos 1923 tarihli 340, 341, 342 ve 343 sayılı kanunlarla da antlaşma metni mecliste onaylandı.⁵⁸ 1 Kasım 1922'den beri devlet başkanı makamının boş kalması sorunu 29 Ekim 1923 tarihli "*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun*"⁵⁹ ile yapılan değişikliklerle birlikte ortadan kalktı.

Bu değişikliklere göre; egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. İdare şekli, halkın geleceğini kendisi ve bilfiil yönetmesi esasına dayalıdır. Türkiye Devleti'nin hükümet şekli cumhuriyettir (md. 1). Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır. Resmi dili Türkçe'dir (md. 2). Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir. Meclis, yönetimin belirlediği şubeleri İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder (md. 4). Teşkilat-ı Esasiye'de yapılan değişiklikler "idare" ve "vilayet" bölümlerinde yapılan değişikliklerle son bulmuştur.⁶⁰

29 Ekim 1923'te yapılan bu değişiklikler Türkiye Cumhuriyeti'nin resmen ilanı olarak kabul edilmiştir. Aynı tarihte mecliste yapılan oturumda da Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk reis-i cumhuru seçilmiştir. Son olarak da 3 Mart 1924'te çıkarılan "*Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*"⁶¹ ile de halifelik kurumu meclis tarafından ortadan kaldırılmış ve Osmanlı Hanedanı'nın ülke dışına çıkarılmasına karar verilmiştir.

⁵⁷ Güneş, Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935) s. 137-138.

⁵⁸ Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 259-260. Çoker, "Milli Mücadele'de Hukuk Düzeni", s. 1195.

⁵⁹ TBMM ZC, 2. Devre, C. 3, s. 80. Düstur, 3. Tertip, C. 5, s. 158.

⁶⁰ Kili - Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze", s. 103.

⁶¹ TBMM ZC, 2. Devre, C. 7, s. 19, 29-78. Düstur, 3. Tertip, C. 5, s. 323.

III. YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN KURULUŞ TARİHİ

A. Yeni Türk Devleti'nin Kuruluş Tarihi Olarak 1 Kasım 1922-29 Ekim 1923 Süreci

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş tarihi olarak ifade edilen 29 Ekim 1923, aslında zaten doğmuş olan bir devletin yeni yönetim şeklinin ve hükümet sisteminin belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Yeni Türk Devleti'nin bu tarihte kurulmuş olduğuna dair mevcut iddialara ise şu soru yöneltilebilir; Türk Devleti, 29 Ekim 1923 tarihinde kurulduysa saltanatın kaldırılmış olduğu tarih olan 1 Kasım 1922 ile 29 Ekim 1923 arasında Anadolu'da hangi devletin egemenliği tanınmaktaydı ya da herhangi bir devletin egemenliği kabul edilmemekte miydi? Kuruluşu 23 Nisan 1920'de gerçekleşen TBMM'nin bu süreçte Anadolu coğrafyasındaki yönetim mercii olduğu bilinmektedir. Yani bu sebeple sorulara cevaben TBMM egemenliğinde yeni bir Türk Devleti'nin varlığı söz konusu olmaktadır, denilebilir. 1 Kasım 1922-29 Ekim 1923 süreci içerisinde tartışılacak olan konu, bu başlık altında Lozan Antlaşmasının imzalanması ve cumhuriyetin ilanı ile başlayıp saltanatın kaldırıldığı tarih olan 1 Kasım 1922'ye kadar incelenecektir.

1. Lozan Barış Antlaşması

Daha önce de ifade edildiği üzere bir devletin tanınması iki farklı şekilde olmaktadır. Açık tanımada bir devletin veya devletlerin bir başka devleti alenen tanıdığını resmi kanallarca beyan etmesi söz konusuysa örtülü (zimmi) tanımada bir devletin veya devletlerin antlaşmalar yapması, büyükelçilik ataması ya da ticari faaliyet yürütmesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca tanımının bir devletin kuruluşundaki asli unsur olmasından ziyade tanımının açıklayıcı nitelikte olduğu görüşü genel olarak kabul edilmektedir.

Millî mücadelenin askeri safhasının tamamlanmasından sonra barış görüşmeleri için Ankara ve İstanbul hükümetleri 20 Ekim'de Lozan'a davet edilmişlerdi. Ancak Ankara'nın İstanbul'daki yönetimi artık tanımaması sebebiyle meclis, 1 Kasım 1922'de halifeliği saltanattan ayırarak saltanata kaldırdı. 6 Kasım'da İstanbul'da duyurulan bu karar neticesinde Sultan Vahidettin 17 Kasım'da İstanbul'dan ayrıldı ve 18 Kasım'da Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi halife tayin edildi.⁶² Böylece barış görüşmelerine de TBMM tek başına katılmış oldu. Yaklaşık iki buçuk aylık bir kesinti yaşanmasına rağmen Lozan

⁶² Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s. 29.

Bariş Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalandı ve 23 Ağustos 1923'te de mecliste kabul edildi.⁶³ Daha sonra 13 Ekim 1923'te Ankara'nın devlet merkezi olmasına dair Teşkilat-ı Esasiye'ye eklenen maddeyle yeni devletin başkenti "*Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara'dır.*" denerek ilan edilmiştir.⁶⁴

İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan başta olmak üzere imzalanan Lozan Bariş Antlaşması'yla -daha önce de verilen bilgilere dayanarak- yeni bir Türk devletinin varlığının zımninden tanındığı söylenebilir. Öyle ki uluslararası bir antlaşmanın temel koşullarından bir tanesi de uluslararası hukuka uygun bir kişiliğe sahip olmaktır. Bu sebeple kısmen halk egemenliğini, ülke (Anadolu) ve millet unsurlarını barındıran bu yeni Türk Devleti'nin bir tüzel kişiliğe kavuşarak kurulduğu söylenebilir. Ancak "*Türkiye Devleti 24 Kasım 1923'te Lozan'la kurulmuştur.*" iddiasının da doğru olmayacağı ifade edilmelidir. Çünkü uluslararası antlaşmaların kurucu değil, açıklayıcı nitelikli olduğu daha önce de ifade edilmiş olmakla birlikte TBMM, bu devletlerle daha önce de antlaşmalar imzaladığı bilinmektedir.

2. Saltanatın Kaldırılması

1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla sona eren Osmanlı Devleti'nin ardılı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı kabul edilmiştir. Ancak 1 Kasım 1922'de Osmanlı Devleti'nin yerini doldurarak 1/2 Kasım'da kurulduğu iddiası ortaya atılacak olursa 1 Kasım 1922'den önce de Anadolu'da egemen olan devletin Osmanlı mı, yeni Türk Devleti mi olduğu, 23 Nisan 1920'den 1 Kasım 1922'ye kadar TBMM'nin Anadolu'yu padişah adına mı yönettiği soruları ortaya çıkmaktadır.

20 Ocak 1920'de ilan edilen Teşkilat-ı Esasiye'nin ilk üç maddesinde; "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. İdare şekli, halkın geleceğini kendisi ve bilfiil yönetmesi esasına dayalıdır (md. 1). Yasama ve yürütme erkleri milletin yegâne ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'ne aittir (md. 2). Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve hükümeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanını taşır (md. 3)." ifadeleri yer almaktadır. Çıkarılan anayasanın maddelerinde görülüyor ki yönetim yetkisi, yani egemenlik "kayıtsız şartsız" milletinken TBMM halkın adına halkı yönetme hakkına sahiptir. Dahası meclis yasama ve yürütme erklerini bünyesinde topladığı gibi daha sonra kuraacağı İstiklal Mahkemeleri de örnek verilerek devletin yargı yetkisini de üzerine

⁶³ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 40-47. Fahri Çoker, *Milli Mücadele'de Hukuk Düzeni*, s. 1195.

⁶⁴ Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, s. 54-55.

almıştır, denebilir. Aynı anayasanın 9. Maddesinde de “Büyük Millet Meclisi bir seçim dönemi olmak üzere meclis başkanı seçer. Meclis başkanı, meclis adına imza koyma ve Vekiller Heyeti’nin kararlarını onaylama yetkisine sahiptir. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini reis seçebilir. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı Vekiller Heyeti’nin yine de doğal başkanıdır (md. 9).” ifadeleri yer almıştır. Yani meclis bu kararlarla devletin şeklinin “meclis hükümeti” olduğunu da ifade ettiği söylenebilir. Son olarak 1876 ve 1908 Kanun-i Esasilerinde Memalik-i Devlet-i Osmaniye ve Devlet-i Osmaniye ibareleri yer alırken 1921 Teşkilat-Esası’da bunların yerine Türkiye Devleti (Önceleri Devlet-i Aliyye-i Türkiye ibaresi yer alırken daha sonra Türkiye Devleti olarak değiştirilmiştir.) ifadesi yer almıştır.⁶⁵

Görülüyor ki yeni meclis yasama, yürütme ve yargı erklerini bünyesinde barındırdığı halk egemenliğine dayalı yeni bir hükümet kurmuş ve Anadolu’daki egemenliği tek başına elinde bulundurmuştur. Cumhuriyetin ilanına kadar da devletlerle çeşitli antlaşmalar imzalamış, uluslararası görüşmelerde İstanbul hükümetinin varlığına rağmen ayrıca yer almıştır. Bu sebeple Türkiye Devleti’nin 1 Kasım 1922’de Osmanlı Devleti son bulur bulmaz kurulmuş olduğu iddiasının da pek doğru olmayacağı söylenebilir. Ancak meclisin kuruluşuna kadarki süreçte ve kuruluşundaki ilk dönemlerinde Osmanlı padişahından tamamen kopmadığı da ayrıca ifade edilebilir.

B. Millî Mücadele Döneminde Türkiye Devleti

Millî mücadele dönemi yeni Türk Devleti için bir dönüm noktası olmuştur, denilebilir. Çünkü bu dönemde kongreler gerçekleşmiş, yeni meclis açılmış, yeni bir anayasa olan Teşkilat-ı Esasiye ilan edilmiş -ki bu anayasa Türkiye Cumhuriyeti’nin de ilk anayasası olacaktır.- ve savaşlar neticesinde pek çok barış antlaşmasıyla birlikte Mudanya Mütarekesi imzalanmıştı.

1. Büyük Taarruz ve Mudanya Mütarekesi

Tarihte bir devletin egemenliğini kurmasında ve bu egemenliğin tanınmasında savaşların önemli bir yeri vardır.⁶⁶ Aynı önemin Türkiye Devleti bağlamında Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz savaşları için de var olduğu söylenebilir.

⁶⁵ Güneş, “Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun (1921 Anayasası’nın) Yapılış Süreci”, s.245-246.

⁶⁶ Osmanlı Devleti’nin Bapheus (Koyunhisar) Savaşı sonucunda kurulmasıyla ilgili olarak bkz. İnalçık, Devlet-i Aliyye, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, s. 16-17.

Türk birliklerinin 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayıp 9 Eylül 1922'de sona eren Büyük Taarruz'dan zaferle ayrılmasının ardından itilaf devletlerince TBMM hükümeti, mütareke imzalanmak üzere toplantıya çağırılmıştı. TBMM'nin bu daveti kabul etmesi üzerine 3 Ekim 1922'de Bursa'nın Mudanya ilçesinde toplantı başlamıştı. 5 Ekim'de toplantı kesintiye uğrasa da 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve Millî Mücadele'nin askeri safhası sona ermişti.⁶⁷

Mudanya Mütarekesi, İngiltere, İtalya, Fransa ve Yunanistan tarafından imzalanmıştı. Özellikle İngiltere ve Yunanistan taraflarınca imzalanan bu antlaşmayla TBMM hükümeti tanınmış, mütarekede ifade edilen sınırlar Osmanlı Devleti'nden ziyade TBMM'nin adı geçerek belirlenmişti. Yine bu mütareke ile kurulacak olan komisyonlarda ya sadece TBMM memurları/subayları ya da itilaf devletleri temsilcileriyle birlikte TBMM'nin görevlendireceği memurlar/subaylar bulunacaktı.⁶⁸

Bu mütareke ile itilaf devletleri TBMM'yi tanımış olmasının yanı sıra TBMM'nin Anadolu ve Rumeli'ndeki egemenliğini de kabul etmiş oluyordu, denebilir. Bu sebepten ötürü Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı Devleti'nin hukuken sona erdiği söylenebilir.

2. Sakarya Meydan Muharebesi

Büyük Taarruz'un kazanılmasından sonraki etkinin Sakarya Meydan Muharebesi'yle de sağlandığı söylenebilir. 22 Ağustos 1921'de başlayan Yunan saldırısı püskürtülmüş ve 13 Eylül 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi Türk ordularının kesin zaferiyle sonuçlanmıştı. Bu savaş neticesinde Kars'ta SSCB, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan temsilcileriyle 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması, 20 Ekim 1921'de de Fransızlarla Ankara Antlaşması imzalandı.⁶⁹ Ankara İtilafnamesi olarak da anılan bu antlaşma ile batılı bir itilaf devleti olan Fransa tarafından TBMM'nin Anadolu'daki egemenliği resmen tanınmış oldu.⁷⁰

⁶⁷ Cezmi Eraslan, "Mudanya Mütarekesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2020, s. 355-356.

⁶⁸ 3, 6, 7, 10, 11. maddeler için bkz. TBMM ZC, 1. Devre, C. 23, s. 351.

⁶⁹ Mahmut Goloğlu, *1921-1922 Cumhuriyete Doğru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 2021, s. 199. Abdullah Özkan (haz.), *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2005, C. 3, s. 720-722.

⁷⁰ TBMM ZC, 1. Devre, C. 14, s. 24-26.

Yine bu savaşın sonuçlarından biri olan Türkiye-Ukrayna Dostluk Antlaşması 2 Ocak 1922’de imzalanmıştı. Ayrıca İngilizlerle de esirlerin değişimine dair mutabakata varılmıştı.⁷¹ Görülüyor ki Sakarya Meydan Muharebesi’yle birlikte pek çok devlet ve milletle antlaşmalar yapılmış, TBMM’nin egemenliği neredeyse bütün devletlerce kabul edilir hale gelmişti. Bu bağlamda Sakarya Savaşı, Türkiye Devleti egemenliğinin kabul edildiği bir savaş olarak görülebilir.

3. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun İlan Edilmesi

1921 Anayasası yani 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hukuki ve siyasi bağlamda pek çok yenilik gerçekleştirmişti. Bu tarihe kadar çıkarılan kanunlarda Hanedan-ı Saltanat ibaresi geçiyor, devlet adamları da Osmanlı demekten geri durmuyordu. Yani meclis bir Osmanlı meclisiymiş gibi hareket ediyordu.⁷² Bu sebeple yeni anayasanın yapım aşamasında ciddi tartışmalara sebep olmuş, buna rağmen 20 Ocak 1921’de Teşkilat-ı Esasiye kabul edilmiş ve 85 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmişti. Daha önce de ifade edildiği üzere Teşkilat-ı Esasiye’nin 1. Maddesi “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” ve 3. madde olan “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir...” ifadeleri yeni Anayasada yer almıştı. Bu sebeple, 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununun ilanıla yeni Türk Devleti’nin hukuken ve fiilen kurulmuş olduğu iddiası ortaya atılabilir.⁷³

Bütün bu gelişmelere rağmen TBMM’de bulunan üyelerden bazıları padişaha olan bağlılıklarını ifade etmeye devam etmekte, hatta bazı üyelerce yeni anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi gerektiğine dair görüşler öne sürmektedirler. Ancak buna karşılık Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, padişahın TBMM’yi tüm yetkileriyle tanıması gerektiğini savunuyordu. Bu olduğu takdirde padişahın korunacağı hatta yanına TBMM tarafından görevlendirilen bir kurul göndereceğini ifade ediyordu.⁷⁴ Osmanlı-Türkiye ayrımının derinleştiği Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndan sonra yaşanacak olan en büyük dönüm noktası, bir nahiyede bulunan vatandaşlara “Osmanlı” tabirinin kullanılıp kullanılmamasına dair olmuştur. 5 Kasım 1921’de mecliste yaşanan tartışma neticesinde artık vatandaş için “Osmanlı” ifadesi kullanılmayacak “Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine bağlı kişi” tabiri kullanılacaktı.⁷⁵

⁷¹ Goloğlu, *1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, s. 202-204.

⁷² Goloğlu, *1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, s. 60.

⁷³ Güneş, “Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun (1921 Anayasası’nın) Yapılış Süreci”, s. 245-246.

⁷⁴ Goloğlu, *1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, s. 72-76.

⁷⁵ TBMM ZC, 1. Devre, C. 14, s. 70-72

Mecliste bu tartışmalar yaşanırken 23 Mart - 1 Nisan 1921 tarihleri arasında İkinci İnönü Muharebesi, 10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında da Kütahya-Eskişehir Muharebesi yaşanmaktaydı. Bu savaşlar arasında da yine daha önce ifade edildiği üzere Moskova'da bulunan Afgan temsilcilerle 1 Mart 1921'de Türk-Afgan Dostluk Antlaşması⁷⁶, Sovyetler Birliği'yle 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaların önemli noktalarından biri de TBMM'yi tanımaları olmuştur. Yine başta çağrılmasa da TBMM Londra Konferansı'na davet edilmiştir. Yine bu sayede TBMM'nin varlığı itilaf devletlerince resmen kabul edilmiştir.⁷⁷ Son olarak 5 Ağustos 1921'de mecliste geçen sert tartışmalar neticesinde Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık yetkisi verilmişti. Bu rütbeyle Mustafa Kemal Paşa meclisin yasama, yürütme ve hatta yargı yetkilerini kullanma yetkisine sahip olmuştu. Başkomutanlık yetkisiyle ilgili olarak söylenebilir ki son dönemlerdeki Osmanlı Devleti'nde başkomutanlık yetkisi padişaha ait olduğu için Enver Paşa'ya bile sadece başkomutan vekili rütbesi verilebilmişti.⁷⁸ Bu bağlamda "vekil" ibaresi kullanılmadan Mustafa Kemal Paşa'ya başkomutanlık rütbesinin verilmesi bu durumun önemini gözler önüne sermiştir.

Tüm bu gelişmeler sonucunda zikredilebilir ki Türkiye Devleti tam manasıyla kuruluş aşamasına 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile sağlamıştır. Bu durum, devamında yapılacak olan savaşların neticesinde imzalanan antlaşmalarla birlikte netlik kazanmış, 5 Kasım 1921 tarihindeki mecliste değiştirilen vatandaş tabiriyle zirve noktasına ulaşmıştır.

4. İzmir'in İşgali ve Millet Meclisinin Açılması

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonucunda imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin ardından itilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgal etmeye başlamıştı. Bu işgaller halk nezdinde olumsuz karşılanmış ve İstanbul hükümeti tarafından işgallerin geçici olduğuna dair bildirimler yayımlanmıştı. Ancak İzmir'in 16 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesine halkın tepkisi çok büyük olmuş ve Millî Mücadele bu sebeple hız kazanmıştı.

⁷⁶ Türk-Afgan Dostluk Antlaşması'nda açık bir şekilde her iki devlet de birbirini tanımıştır. Yani bir antlaşmayla yapılan zımnî tanımın ötesinde sarîh olarak Afganistan Devleti, Türkiye Devleti'ni tanımıştır. Konuyla ilgili olarak bkz. Bozkurt - Kütükçü - Poyraz, *Devletler Hukuku*, s. 102. Abdullah Özkan (haz.), *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2005, C. 1, s. 16.

⁷⁷ Abdullah Özkan (haz.), *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2005, C. 2, s. 558.

⁷⁸ Özkan (haz.), *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, s. 172-178.

19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gelmesiyle birlikte Millî Mücadele farklı bir yöne evrilmesi İstanbul hükümeti ile Mustafa Kemal Paşa'nın arasını açacaktır. Bu duruma sebep olan olaylar, daha önce ifade edilen Havza ve Amasya genelgelerinin yayımlanması, Erzurum ve Sivas kongrelerinin yapılmasıydı. Bu süreçte “*Millî iradenin hakim kılınması*” ifadesinden kaçınılmamaktaydı ve Amasya Genelgesi'nde, Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra ilan edilen bildirimlerde açık açık yer almaktaydı. Ancak bu süre zarfında Mustafa Kemal Paşa ve kurmayları İstanbul hükümetiyle zıtlığa da Osmanlı padişahı VI. Mehmet Vahidettin ile bağı koparmamış, aksine İstanbul hükümetinde gördükleri yanlışları saygıyla padişaha şikâyet etmişti.⁷⁹ Sultan Vahidettin'e karşı ifade edilen bu bağlılık İstanbul'un işgal edildikten sonra da başkaca mebuslar tarafından devam etmiştir. Öyle ki TBMM'nin açılmasına dair yaşanan tartışmalarda meclis adının “*Meclis-i Mebusan*” olmasına dair önerilerde bulunulmuş,⁸⁰ hatta meclis açılışında Sinop mebusu Şerif Bey “*Osmanlıların padişahı Sultan Mehmet'in ve payitaht İstanbul'un*” kurtulması için dua ederek konuşmasını tamamlamıştır.⁸¹

Osmanlı padişahına olan bağlılık, 5 Eylül 1920'de ilan edilen Nisab-ı Müzakere kanununun 1. maddesinde ve bu sürece kadar ki meclis kararlarında açıkça ifade edilmiştir.⁸² TBMM'nin kanunlarında, kararlarında ve yemin metninde geçen bu ifadeler sebebiyle Goloğlu, bu meclise Osmanlı meclisi yakıştırmaları yapmış ve bu döneme de III. Meşrutiyet dönemi demiştir.⁸³ Ancak Nisab-ı Müzakere Kanunu'ndan sonra “*Türkiye*” adının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Resmi yazışmalarda sıklıkla Türkiye Büyük Millet Meclisi adı kullanılmaya başlanmış, 2 Aralık 1920'de Ermenilerle imzalanan Gümrü Antlaşması'nın maddelerinde de “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti*” ibaresi yer almıştır. Yine Mustafa Kemal Paşa tara-

⁷⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev (Nutuk), haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981, C. 3, s. 72-74, 101-103, 124-129, 164, Tanör'e göre mütareke sürecinde Osmanlı topraklarında bir iktidar boşluğu vardır. Yani Osmanlı egemenliği bu coğrafyada artık hissedilmemektedir. O sebeple bu döneme “*kongre iktidarları dönemi*” demektedir. Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 230.

⁸⁰ Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı, s. 71.

⁸¹ TBMM ZC, 1. Devre, C. 1, s. 2.

⁸² “*Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şeraiti âtiye dairesinde müstemirren inikat eder.*” TBMM ZC, 1. Devre, C. 3, s. 555. Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923): Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 206.

⁸³ Mahmut Goloğlu, *1920 Üçüncü Meşrutiyet: Birinci Büyük Millet Meclisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 157-166.

findan hazırlanan Halkçılık Programı'nda bulunan bazı maddelerde Türkiye Büyük Millet Meclisi adı açıkça ifade edilmiştir. Son olarak 20 Ocak 1921'de ilan edilen Teşkilat-ı Esasiye'de "Türkiye" adı açıkça kullanılmıştır. 8 Şubat 1921 tarihinden sonra Mustafa Kemal Paşa da kesintisiz bir şekilde "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi" unvanını kullanmaya başlamıştır.⁸⁴

İfade edilebilir ki 20 Ocak 1921 tarihine kadar Osmanlı Devleti ve padişah-tan keskin bir şekilde ayrılmış bir Anadolu görülmektedir. Yani İstanbul işgal edilse dahi Osmanlı sultanı Anadolu'daki egemenliğini resmîyette sürdürmüş ve Osmanlı Devleti'nin devamlılığı sağlanmıştır, denilebilir. Hatta bu durum 5 Eylül 1920 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanunu'nda da açıkça yer aldığı ifade edilmiştir. Daha sonra ilan edilecek olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda ise benzer bir ifade yer almadığı gibi Anayasanın 1. ve 3. maddelerinde de egemenliğe dair belirlemeler yapılmış, Osmanlı padişahının kullandığı yasama ve yürütmeye dair bütün yetkilerin TBMM'de bulunduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye Devleti'nin kuruluşu için en keskin dönemecin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Devletlerin kurulması ve gelişmesi tarih boyunca her zaman belirli şartlara tabii kılınmıştır. Özellikle devletin kurulması ve var olması için eski zamanlardan günümüze kadar düşünürlerce farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bu fikirler doğrultusunda bir devletin kurulması ve devamlılığı için aile teorisi, biyolojik teori, kuvvet teorisi, sözleşmecî teorisi gibi teoriler öne sürülmüştür. Her bir teoride, tutarlı ve tutarsız pek çok nokta bulunmakla birlikte bu teoriler günümüz devlet tanımına ışık tutmuşlardır. Buna bakılarak söylenebilir ki devlet, ülke, halk ve egemenlik üzerine kurulmuş bir tüzel kişilik olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet, bu üç unsuru da tamamladıktan sonra o devletin tanınması durumu söz konusu olmaktadır. Bazı hukukçulara göre devletin tanınması devletin kurucu unsurları arasında yer alsa da hukukçuların ekserisi bu tanımayı devlet açısından açıklayıcı nitelikte kabul etmektedir. Yani bir devlet başka devletlerce tanınmadan önce var olmakla birlikte uluslararası arenada yer alabilmek için bu tanımaya ihtiyaç duymaktadır. Tanıma, açık bir şekilde resmi kanallarla ifade edilerek yapılabileceği gibi sözleşmeler, büyükelçilik atanması, karşılıklı ticari faaliyetlerde bulunulması gibi yollarla zımni olarak da yapılabilir.

⁸⁴ Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı, s. 73-74.

Bu ifadelere bakılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun biraz sancılı olduğu söylenebilir. Önce Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girmiş, ardından Millî Mücadele süreci başlamış ve TBMM açılıncaya kadar Anadolu'da kongreler dönemi yaşanmıştır. TBMM'nin kurulmasıyla birlikte yeni meclis Anadolu'da söz sahibi olmuştur. TBMM, Anadolu'daki egemenliğini kurmaya başlarken Osmanlı padişahı ile de aradaki bağı tamamen koparmamıştır. Çünkü halen pek çok resmî belgede padişahın adı zikredilmiş ve bu 5 Eylül 1920 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 1. maddesinde de açıkça görülmüştür. Hatta bu sebeplerden ötürü TBMM'ye Osmanlı meclisi denmiş, hatta meclisin ilk dönemlerini III. Meşrutiyet olarak adlandıranlar olmuştur. Ancak TBMM bu süreçte yasama, yürütme veya yargı erklerinin herhangi bir aşamasında Osmanlı padişahına başvuramamakta, daha doğrusu payitahtın işgal altında olmasından ötürü başvuramamaktadır. Sadece Osmanlı padişahı adını kullanarak kararlar çıkarmaktır. Bu karmaşık durum 20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile değişmiştir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası da olan Teşkilat-ı Esasiye'de Türkiye Devleti ifadesi açıkça geçtiği gibi egemenliğin halka ait olduğu, yasama ve yürütmenin TBMM elinde olduğuna dair maddeler yer almıştır. Bu sebeple "Anadolu coğrafyasına Türkiye denmesi sebebiyle Türkiye Devleti ifadesi kullanılmıştır.", iddiaları ortaya atılacak olursa da pek geçerli olmayacaktır. Dahası 5 Kasım 1921'de çıkarılan yeni kanun metniyle de Anadolu coğrafyasında yaşayan halka "Osmanlı" denmesi reddedilerek "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine bağlı kişi" denmesi kabul edilmiştir.

Bu süreçte meclis, silahlı mücadelesine devam etmiştir. Doğuda Kazım Karabekir komutasındaki Türk birlikleri Ermenilere karşı zafer kazanmış ve Ermenilerle 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması, Afganlarla 1 Mart 1921'de Türk-Afgan Dostluk Antlaşması ve Sovyetler Birliği'yle 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmalarla TBMM temsilciliğinde Türkiye Devleti, çeşitli millet ve devletlerce zımni olarak tanınmıştır denilebilir. Hatta Türk-Afgan Dostluk Antlaşmasında bu tanımın sarih (açık) olarak da yapıldığı söylenebilir. Bu bağlamda tanımaların bir hükümet tanımından öte olduğu da ifade edilebilir.⁸⁵ Yine bu süreçte Anadolu'nun güneyinde Fransızlara karşı ayaklanmalar yaşanmış ve başarıyla sonuçlanmıştır. Batıda ise meclis yeni bir ordu kurarak Yunanlarla I. ve II. İnönü savaşlarını gerçekleştirmiştir. İki savaş arasında TBMM ve İstanbul hükümeti Londra Konferansı'na çağırılmış, ancak TBMM'nin diğer devletlerce de tanınması dışında bir gelişme yaşanmamıştır.

⁸⁵ Hükümetlerin tanınması durumu için bkz. Doğan, Devletler Hukuku, s. 252-253.

Daha sonra Kütahya-Eskişehir Savaşı'nda Türk ordusu yenilmiş ve bu savaşın sonucu olarak 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya başkomutanlık yetkisi verilmiştir. Bu yetkiyle Mustafa Kemal Paşa yasama, yürütme ve yargı erklerini tek başına elinde bulundurmıştır. TBMM ordularının 22 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında Sakarya Meydan Muharebesi'nden galip ayrılması batıda büyük yankı uyandırmıştır. SSCB, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan temsilcileriyle 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması, 20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Antlaşması, Ukrayna ile Türkiye-Ukrayna Dostluk Antlaşması 2 Ocak 1922'de imzalanmıştır. Ayrıca İngilizler ile esir değişimi yapılmıştır. Sakarya Savaşı'yla görülüyor ki TBMM, bir devletin oluşması için gerekli olan halk, toprak parçası ve egemenlik unsurlarını tamamlamış, hatta pek çok devlet de TBMM'nin belirlediği toprak parçası ve halk üzerindeki egemenliğini tanımıştır. Bu sebeple bu savaş da Türkiye Devleti için bir dönüm noktası olmuştur. Son olarak 26 Ağustos-9 Eylül 1922 tarihleri arasında Büyük Taarruz'un sonucu olarak Yunanlar yenilmiş ve 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. TBMM, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan görüşmede Anadolu'da TBMM'nin söz sahibi olduğu kabul edilmiş ve bu antlaşma Yunan taraflarınca da kabul edilmiştir. Bu mütarekeyle birlikte Osmanlı Devleti hukuken son bulmuştur, denilebilir. Zaten daha sonra TBMM 1/2 Kasım'da çıkardığı kanunla hilafetle saltanatı birbirinden ayırarak Osmanlı Devleti'ne resmen son vermiştir. Yaklaşık bir yıl süren Lozan Görüşmeleriyle Türkiye Devleti dünya devletlerince tanınmıştır. 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla da bu durum tescillenmiş ve 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilanıyla yeni Türk Devleti'nin yönetim şekli belirlenmiştir.

Sonuç olarak mevcut çalışmada, Türkiye Devleti'nin ne zaman kurulduğu sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde 29 Ekim 1923 tarihinde bir yönetim şekli belirlenmiş olduğu sonucuna varılmış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş tarihinin Teşkilat-ı Esasi Kanunu'nun ilan tarihi olan 20 Ocak 1921 tarihine kadar götürülmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu tarihi vatandaşlığa dair bir düzenleme yapan 5 Kasım 1921 tarihli karar ve 13 Eylül 1921'de zaferle sonuçlanan Sakarya Savaşı takip etmiştir. Yeni Türk Devleti'nin kuruluşu da Mudanya Mütarekesi, saltanatın kaldırılması, Lozan Barış Antlaşması, Ankara'nın başkent oluşu ve 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen cumhuriyetle tescillenmiştir, denilebilir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923): Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- AKSAR, Yusuf, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- AKŞİN, Sina, Jön Türkler, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, C. 3, ss. 832-843.
- AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele: Mutlakiyete Dönüş 1918-1919**, Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, C. 1.
- AKYILDIZ, Ali, Tanzimat, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C. 40, ss. 1-10.
- AKYILMAZ, Gül, Osmanlı Devletinde Egemenlik Kavramının Gelişimi, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)**, C. 7, S. 1-2, ss. 129-159.
- ALDIKAÇTI, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982.
- ALPKAYA, Faruk, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- ARSAL, Sadri Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Söylev (Nutuk)**, haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981, C. 3.
- ATAY, Falih Rıfki, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.
- ATEŞ, Toktamış, Milli Mücadele'de Ordu, Savaşlar ve Cepheleler, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, C. 5, ss. 1168-1175.
- AYDIN, Mehmet Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- BALTACI, Cahid, **İslam Medeniyeti Tarihi**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.
- BARDAKÇI, Murat, **Yıkılış ve Kuruluş, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Belgeleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- BAŞGİL, Ali Fuad, **Devletin Ülke Unsuru**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947.

- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, C. III, K. IV.
- BERİŞ, Hamit Emrah, Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2008, C. 63, S. 1, ss. 55-80.
- BOZKURT, Enver - KÜTÜKÇÜ, Mehmet Akif - POYRAZ, Yasin, *Devletler Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.
- CEBESOY, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2010.
- CİN, Halil - AKYILMAZ, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya, 2021.
- ÇOKER, Fahri, Milli Mücadele'de Hukuk Düzeni, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, C. 5, ss. 1193-1195.
- DAVISON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997, C. 1.
- DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ**
- DOĞAN, İlyas, *Devletler Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.
- DÜSTUR**
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2019.
- ERASLAN, Cezmi, Mudanya Mütarekesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2020, ss. 355-356.
- GOLOĞLU, Mahmut, *1920 Üçüncü Meşrutiyet: Birinci Büyük Millet Meclisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.
- GOLOĞLU, Mahmut, *1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.
- GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2021.
- GÜNEŞ, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997.
- GÜNEŞ, İhsan, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- GÜNEŞ, İhsan, *Teşkilati Esasiye Kanunu'nun (1921 Anayasası'nın) Yapılış Süreci*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, C. 20, S. 2, ss. 233-256.

- GÜNEŞ, İhsan “*Başkomutanlık Kanunu (5 Ağustos 1921)*”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/baskomutanlik-kanunu-5-agustos-1921/>, (11.08.2021).
- İNALCIK, Halil, Osmanlı Padişahı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1958, C. 13, S. 4, ss. 68-79.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye -I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, C. 1.
- KABOĞLU, İbrahim Özden, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- KAPANİ, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2013.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, C. 1.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, C. 2.
- KARAL, Enver Ziya, *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, C. IX.
- KİLİ, Suna - GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze”*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- KONAN, Belkis, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2022, C. 71, S. 1, s. 437-476.
- KUBALI, Hüseyin Nail, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Tan Matbaası, İstanbul, 1960.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- ORBAY, Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009.
- ÖZCAN, Azmi, Hilafet, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C. 17, ss. 546-553.
- ÖZKAN, Abdullah (haz.), *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2005, C. 1.
- ÖZKAN, Abdullah (haz.), *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2005, C. 2.
- ÖZKAN, Abdullah (haz.), *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2005, C. 3.
- PARLA, Taha, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

- SHAW, Malcolm, *Uluslararası Hukuk*, çev. İbrahim Kaya, Yücel Acer, Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Ankara, 2018.
- SHAW, Stanford Jay - SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2017, C. 2.
- SOYSAL, Murat, *Türkiye'de İktidarın Sınırlandırılması*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020.
- SOYSAL, Mümtaz - SAĞLAM, Fazıl, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, C. 1.
- SUR, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Basım, Yayım Dağıtım, İstanbul, 2020.
- ŞAHİN, Adil, Siyasal Düşünceler Tarihinde "Sınırlı Devlet" Fikrinin Kadimliği ya da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısında Evrilme, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD)*, 2011, C. 15, S. 3, ss. 311-362.
- TANİLİ, Server, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TANİLLİ, Server, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.
- TANÖR, Bülent, Millî Mücadele'de Kongreler, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, C. 4, ss. 1137-1150.
- TANÖR, Bülent, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar - IV*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974.
- TUNAYA, Tanık, Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki; Bir Çağın Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, C. III.
- TÜRE, Fatih, Türkiye'de Siyasal Egemenlik Kavramının Gelişimi: Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarihsel Süreç, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2005, C. 3, S. 4.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDELERİ**
- UZUNÇARŞILI, İsmail, Hakkı, *1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar*, Belleken, 1856, C. XX, S. 77-80, ss. 103-174.
- ÜÇÖK, Coşkun - MUMCU, Ahmet - BOZKURT, Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020.
- ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.